

CARL-JOHAN WESTHOLM:

Majoriteten mot den enskilde

De förslag, som arbetsrättskommittén i höstas lade fram, är inte bara ekonomiskt omöjliga. De är också djupt reaktionära. Fil dr Carl-Johan Westholm har granskat dem ur ideologisk synpunkt: de vill, säger han, säkra det beståendes varaktighet, även om de representerar gårdagen. De bygger genomgående på majoritetsprincipen och på fiendskap mot marknadsekonomin. Från näringslivets sida talas i dag om att man borde skaffa sig en ideologi. Hur vore det, frågar författaren, om man tog fasta på den man redan har. Den hävdar kontraktsrätten, som innebär att människor får komma överens sins emellan i frågor som berör dem själva, vare sig det gäller arbetstid eller äktenskap. Talesmän för "ekonomisk demokrati", som innebär att majoriteter alltid skall bestämma för den enskilde, framstår som anhängare av en "totalitär demokrati".

Den nya arbetsrättskommittén föreslog i sitt betänkande, vilket överlämnades till Arbetsmarknadsdepartementet i höstas, att fackliga möten skall hållas på betald arbetstid i den omfattning de fackliga organisationerna själva anser rimligt, att kostnaderna för nya fackliga förtroendemän skall finansieras av stat och arbetsgivare samt att forskning på arbetsplatsen skall få förekomma efter godkännande av den fackliga organisationen. Företagets acceptans behövs inte. Ett fackligt möte på betald arbetstid fyra timmar varje kvartal motsvarar närmare en procent av årslönen. Enbart inom SAFs område betyder detta över en halv miljard kronor; därtill kommer minst lika stora kostnader för produktionsbortfall, minskat utnyttjande av maskiner etc. Av de nya förtroendemännen tros LO behöva anställa 2 000 och TCO 1 750. De sammanlagda kostnaderna för dessa heltidstjänster torde också uppgå till över en halv miljard kronor per år enbart på SAF-området. Enligt Riksrevisionsverkets bedömning landar totalkostnaderna för kommitténs förslag på nivån två tusen miljoner kronor bara under 1978/79.

SAFs representant i utredningen reserverade sig utförligt mot förslaget. Även de moderate ledamöterna har reserverat sig på åtskilliga punkter, medan mittenpartierna ledamöter stöder huvudprinciperna i majoritetsförslaget med vissa preciseringar. Det är alltså upplagt för en partipolitisk vulgär argumentation, där arbetsgivarna och företagsamheten får rollen som motståndare till den breda folkmajoriteten.

Debatt på dessa villkor är avgjord på förhand. Med mer principiella resonemang ka

man knappast förvänta sig att påverka majoriteten – även om två av landets främsta arbetsrättsjurister, Folke Schmidt och Anders Victorin, har varnat för att förslaget innebär att statens neutralitet gentemot arbetsmarknadens parter rubbas. Sannolikt är ändå att förslaget delvis skjuts på framtiden – men istället på grund av kostnadsskäl, med hänvisning till den besvärliga samhälls-ekonomi.

Såväl en socialdemokratisk som en borgerlig regering kan i stort förväntas expediera de krav på arbetslivets område som de fackliga organisationerna ställer. Annat kallas "löntagarfientligt", vilket upplevs som särskilt besvärande för en regering som inte består av partier, direkt associerade med landets största fackliga centralorganisation.

För att ändra på denna partipolitiska beslutssituation måste det allmänpolitiska debattklimatet ändras. Att löntagarvänlighet automatiskt är detsamma som att tillgodose de fackliga organisationernas krav och att dessa gynnar allmänheten – detta standardargument – måste visas vara felaktigt. För det första för att det i sig är förhastat. Varje organisation, även facklig, kan uttrycka sårbarheten, som inte gagnar hela folket utan enbart den folkgrupp, minoritet eller majoritet, som organisationen representerar – eller som i allmänhet gagnar den lilla gruppen människor som är anställd av organisationen, alltså funktionärerna. För det andra därför att den största fackliga organisationen i Sverige strävar efter att starkt begränsa den enskilda företagsamheten och marknadsekonomin. Visserligen röstade enligt beräkningar ungefär en tredjedel av LOS

medlemmar i senaste riksdagsvalet på den nu sittande regeringen. Men detta hindrar inte de fackliga ledningarna från att driva kampanjer direkt riktade mot regeringen. Av vissa inlägg i den allmänna debatten kan man to m utläsa, att det skulle vara taktiskt riktigt av regeringspartierna att försöka tillgodose de fackliga ledarnas krav även när de inte överensstämmer med en tredjedel av medlemmarnas, för att regeringen även framgent skall få röststöd av denna tredjedel.

Det beståendes värn

Karakteristiskt för den offentliga debatten om inte bara arbetslivets villkor utan näringslivet i stort är att de fackliga organisationerna och det socialdemokratiska partiet har intagit rollen som pådrivare, medan den fria företagsamhetens anhängare försvarar det bestående. Intrycket av passivitet är ytligt sett korrekt, eftersom facket vill förändra rådande lagstiftning, medan arbetsgivar sidan säger nej.

Men sett i ett längre perspektiv skulle resultatet av ett fackligt maktövertagande i företagen komma att försvåra förändringar och innovationer. Fackligt drivna företag måste för sin kapitaltillförsel vara beroende av centrala politiska instanser. Det ligger i utvecklingens egen logik, att på sikt tvingas det läget fram. Argumentet för det fackliga maktövertagandet är att det är majoriteten som skall bestämma; vid konflikter mellan en majoritet på ett lokalt plan och en majoritet på ett centralt plan måste genom matematikens hjälp alltid den senare avgå med

seger. I en marknadsekonomi med enskilt ägda företag är det inte majoritetsprincipen, som fäller utslag om kapital skall satsas på ett visst projekt. Det är kapitalägaren som bestämmer, och kapitalägaren kan vara en eller flera juridiska eller fysiska personer, mer eller mindre beroende av andra kapitalkällor. Härmed finns inbyggt en garanti för att olika bedömningar av vad som är bra investeringar inte bara uppmuntras utan också kan förverkligas. Inte bara debatten blir pluralistisk, utan även verkligheten.

En socialiserad ekonomi är det bestående värn och ser med misstänksamhet mot förändringar. Ty förändringar drabbar alltid någon part, och konfliktlösningar är omständliga i centraliserade ekonomier som också skall göra anspråk på att vara demokratiska. Det blir därför enklast att försöka undvika konflikter, att uppskjuta förändringar så långt som möjligt.

Det är alltså det enskilda näringslivet i en marknadsekonomi, som är det system som bäst ger utrymme för dynamik och framåtskridande. Men detta är knappast en bild som medelsvensken har av de ekonomiska huvudalternativen. Det privata näringslivet, som tidigare stod för både företagsnedläggningar och nyföretagande, har alltmer kommit att symbolisera de förra, därför att det har blivit allt sällsyntare med det senare – inte minst på grund av den ökade tröghet i det ekonomiska livet som inskränkningar i marknadsekonomi medfört, genomdrivna både av statsmakt och fackliga organisationer. Det andra ledet i argumentationen från marknadsekonomins motståndare är därför påståendet att kapitalismen för närvarande un-

dergår en kris.

Att det svenska debattklimatet i åtskilliga stycken är kollektivistiskt kan mindre förklaras av att de centralplanerade ekonomierna i öst har varit framgångsrika eller att dess sympatisörer i Sverige varit över hövans skickliga propagandister – även om de varit envisa. Snarare måste man tillskriva det kollektivistiska övertaget i debatten fantasilösheten och håglösheten hos marknadsekonomins vänner. Hur ofta och hur länge har de inte, när dessa frågor kommit på tal, sagt att det vore på tiden att näringslivet skaffa sig en ideologi? Opinionsläget i olika näringslivs- och arbetslivsfrågor hade säkerligen varit ett annat, om man i stället för att försöka skaffa sig en ideologi tagit fasta på den man faktiskt har. Ty om man med ideologi menar någonting annat än idémässig villfarelse, är det ett faktum att den enskilda företagsamheten och marknadsekonomi till sitt stöd har en grundläggande idé, vilken är både lättare att tolka och att tillämpa än idén att det alltid är majoriteten som skall bestämma.

Kontraktsrätten

Marknadsekonomins bärande idé är kontraktsrätten. Dvs människornas rätt att komma överens med varandra om olika saker, tex att en person kommer överens med en annan person om att ett visst arbete skall utföras mot viss betalning. Eller att en viss vara skall köpas av den ena personen av den andra för en viss summa. Liksom majoritetsprincipen vilar denna kontraktsrätt på ett grundläggande antagande om jämlikhet

mellan människorna. Varje individ skall enligt kontraktsrätten ha rätt att ingå vilket avtal som helst med varje annan individ. Varje medborgare skall enligt majoritetsprincipen ha rätt att avlämna en röst vid den gemensamma voteringen och sedan verkställa flertalets beslut.

Naturligtvis bör ingen linje drivas in absurdum. Marknadsekonomins anhängare är inte anarkister; det behövs en till sina funktioner begränsad men i dessa funktioner stark statsmakt, som kan övervaka att ingångna kontrakt hålls. Det idéhistoriskt unika i den av LO drivna kampanjen "Vem äger jobben?" är att majoritetsprincipen just drivs in absurdum. LO försöker att med idéhistorisk översikt motivera det historiskt oundvikliga i att de egna förslagen genomförs.

LO hänvisar till att den politiska demokratin infördes i det här landet i och med den allmänna och lika rösträtten vid 1920-talets början. Därefter kom de sociala reformernas tid: den sociala demokratin. Nu är det dags att fullkomna demokratin genom att även låta den råda på det ekonomiska området. Därför står alltså den ekonomiska demokratin på dagordningen. Om man verkligen hävdar att av det ena följer det andra, att majoritetsprincipen alltid skall gälla, betyder det att tex vår äktenskapslagstiftning måste radikalt omändras. Två personer kan inte tillåtas att utan majoritetens samtycke ingå överenskommelse med varandra om tex giftermål. Det skulle ju inte vara demokratiskt. Och hur många gånger har vi inte hört att "några odemokratiska öar" inte skall få finnas kvar.

Majoritetsprincipens innebörd

Den socialdemokratiska trestegsagitationen för ekonomisk demokrati vilar på ett cirkelresonemang. Majoritetsprincipen skall gälla därför att ekonomisk demokrati är bra. Och ekonomisk demokrati är bra därför att majoritetsprincipen skall gälla. Denna ståndpunkt är naturligtvis fullt möjlig att omfatta, men den blir omöjlig att använda som argument, om man gör det minsta undantag, tex för äktenskap. För då har man ju visat att det i alla fall finns något område där man inte vill att demokratin, majoritetsprincipen, skall slå igenom. Och då kan man logiskt fråga sig varför "demokratin" skall reglera det ekonomiska området, när den inte skall gälla på ett område som är så viktigt för den enskilde som privatlivet.

Inte nog med att själva argumentet för majoritetsprincipen inte håller i sin totala framtoning. (Även om tex Sven-Göran Olhede och andra debattörer kräver införande av den "totala demokratin" – ett krav som i sin idéhistoriska okunnighet inte kan överträffas av någon annan förlupen 1700-tals-slogan.) Den är dessutom svår att tolka, vilket märks i motsättningen mellan facksocialister och statsocialister. Facksocialisterna menar att löntagarna representerar majoriteten av befolkningen, varför de fackliga organisationerna bör ha bestämmanderätten i ekonomin. Statsocialisterna menar att en bättre tillämpning av majoritetsprincipen är att representanter för majoriteten utses vid de allmänna valen. Formellt har statssocialisterna rätt – det är ju fråga om ren matematik. Men detta drabbar den fackliga rörelsens maktsträvanden, som också motiveras

med att den representerar en majoritet av medborgarna.

Majoritetsprincipen och kontraktsrätten kan också beskrivas i termer av förbud och möjligheter. Majoritetsprincipen innebär förbud för enskilda personer att komma överens med varandra om saker som inte majoriteten tillåter. Kontraktsrätten innebär möjligheter för enskilda personer att göra saker, oavsett vad de flesta andra människor anser. Kontraktsrätten är i själva verket det bästa skyddet för minoriteter. I 1900-talets utvecklade industrisamhällen är de flesta medborgare löntagare, de egna företagarna är i minoritet. Å andra sidan är de flesta löntagare i sin egenskap av konsumenter av olika uppsättningar av varor också i minoritet. Endast genom kontraktsrätten kan dessa olika minoriteter finna varandra. Det är en väsentlig del av vad som idag så schablonmässigt kallas livskvalitet. Ty vad som för majoriteten är likgiltigt kan för minoriteter vara det enda giltiga.

Kontraktsrätten ger marknadsekonomins och den fria företagsamhetens anhängare ett logiskt, principiellt, psykologiskt och – vill jag personligen hävda – ett moraliskt övertag över majoritetsprincipens oreflekterade anhängare. På samma sätt som den måttfulle socialdemokraten alltid har haft ett övertag över den vilde anarkisten. Det är därför som den logiska innebörden i slagordet "ekonomisk demokrati" måste bekämpas, ty det innebär majoritetsprincipens fullständiga genomförande och åtföljande förlamning av samhället och dess medborgare. På samma sätt som begreppet "ekonomisk frihet" vore ett hot mot vårt samhälles

grundvalar, om innebörden för dess anhängare vore liktydigt med den demokratiska statens bortvittrande. Men nu är icke det senare fallet. Marknadsekonomins anhängare i Sverige är inte anarkister, men den ekonomiska demokratis talesmän – om man skall ta dem på orden och döma dem efter deras argument – framstår som anhängare av den totalitära demokratin.

Det finns alltså en hållfast grund att stå på när det gäller att avvisa kategoriska fackliga krav i olika sammanhang om ökat inflytande för den egna sidan. Inte därför att ett ökat inflytande för facket i sig alltid behöver vara fel. Tvärtom är det naturligt att en ökad utbildningsnivå i ett samhälle bli medför att allt fler människor vill vara med och bestämma. Det är hälsotecken. Ökad utbildning medför också att kontraktsrätten kan och bör ges ökat utrymme. Med ökad folkbildning måste människor i genomsnitt ha fått bättre förutsättningar för att själva bedöma vilka avtal de skall göra med andra människor.

Misstro mot den enskilda människan

Mot denna idémässiga bakgrund framstår nya arbetsrättskommitténs förslag om betalda fackliga möten på arbetstid och av staten och arbetsgivarna finansierade LO- och TCO-ombudsmän som ett uttryck för misstro mot de enskilda individerna. Ty det grundläggande i förslaget är inte att de fackliga organisationerna skall få några miljarder mer till sitt förfogande – vilket i sig är tillräckligt skäl för avslag, eftersom statens neutralitet gentemot arbetsmarknadens

parter rubbas. Utan det mest karakteristiska med arbetsrättskommitténs förslag är att den betraktar arbetslivet som ett schackbräde, där enhetliga regler alltid skapar bättre förhållanden för en majoritet. Man förutsätter att samhället blir bättre, om den stora folkgruppens medborgare inte bara likt schackbonden får gå ett eller möjligen två steg framåt, utan även ta tre steg.

Men det utmärkande för ett civiliserat samhälle är att reglerna, ritualerna och riktlinjerna för de enskilda individernas beteende tar en allt mindre del av deras livstid i anspråk. Arbetsrättskommitténs förslag innebär att nya ritualer kommer att breda ut sig över landet. Det skall vara fackliga möten på betald arbetstid. Det är förbjudet för någon enskild löntagare att växla in denna mötestid mot arbete i produktionen eller ökad fritid. Det skall vara lagar över arbetslivet, som är så krångliga att det behövs tusentals regionala förtroendemän som tolkar de enskilda anställdas bästa. Det blir förbjudet för enskilda att slippa dessa regionala förtroendemän och i gengäld få något högre lön eller lägre skatt.

Från kontraktsrättsliga utgångspunkter är det eftersträvanvärt att den associationsrättsliga lagstiftningen kompletteras med en

mångfald av olika bolagsbildningar, som ger utrymme för olika slag av kapitalinsatser och riskspridning. Likaså bör den arbetsrättsliga lagstiftningen ge utrymme för en mängd olika lösningar av det som benämnes företagsdemokrati – i med varandra konkurrerande företag. Inte minst viktigt är att såväl kapitalägare som löntagare har möjlighet att skifta företag och företagstyper. Från dessa synpunkter har den lagstiftning, som gällt näringslivet under de senaste åren, haft en alldeles för svart-vit prägel. Man har antagit att inrutning av samhället ökat den sociala välfärden.

Den nya arbetsrättskommitténs förslag innebär att man genom institutionella arrangemang för framtiden säkrar det beståendes varaktighet, även om det representerar gårdagen. Den industriella revolutionen drevs fram genom att den arbetslivets likformighet, som skråväsendet upprätthöll, föll i spillror. Det föråldrade försvann, när skråväsendets kryckor rycktes bort. De skråmässa inslagen i nya arbetsrättskommitténs betänkande är uppenbara. Från denna utgångspunkt, från den industriella revolutionens, från liberalismens, är nya arbetsrättskommitténs förslag djupt reaktionärt.